ئىككىنچى جۇمھۇرىيەت ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا قەتلى قىلىنىشى

قەھرىمان غوجامبەردى

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى (1944 ـ 1949) ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا قەتلى قىلىنىشى

1. 1944 ـ 1949 ـ يىللاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ۋە ماھىيىتى

ئۇيغۇرىستانلىقلارنىڭ[1] 1944 ـ 1949 ـ يىللاردىكى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى ـ بۇ مۇستەقىللىق ئۈچۈن بولغان قوراللىق كۈرەش، ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئۇيغۇرىستاندا (شەرقىي تۈركىستاندا) خىتاي مۇستەملىكە تۈزۈمىنى غۇلىتىپ، ۋەتەننى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت، مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتىنى قۇرۇشتىن ھەم يەرلىك خەلقلەرنى ساقلاپ قېلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن شارائىت يارىتىشتىن ئىبارەت بولغان ئىدى. بۇ خۇلاسىنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ 1945 ـ يىلى 5 ـ يانۋاردا ئۆزىنىڭ تۆتىنچى نومۇرلۇق قارارىدا ئېلان قىلغان توققۇز ماددىلىق خىتاپنامىسىنىڭ 1 ـ ۋە 2 ـ ماددىلىرى ھەمدە ئۇنىڭ پائالىيەتلىرى ۋە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرى ئەلىخان تۆرە ساغۇنىينىڭ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ھەر خىل يىغىن ۋە يىغىلىشلاردا سۆزلىگەن سۆزلىرى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. مەسىلەن: خىتابنامە ماددىلىرىدا: «1. شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە خىتاينىڭ مۇستەملىكە ھاكىمىيىتىنى تولۇق، تۈپ يىلتىزىدىن ئۈزۈل ـ كېسىل قومۇرۇپ تاشلاش؛ 2. شەرقىي تۈركىستاندا ياشايدىغان بارلىق مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ئاساسىدا، ئەركىن، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش» دەپ جاكارلانغان.(7) ئەخمەتجان قاسىمى ھەر خىل ئاممىۋىي سورۇنلاردا سۆزلىگەن نۇتقىدا: «نىشان — ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە ئېيتىلغان شوئارغا بىنائەن — مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى تىكلەش ئىدى.» «بىزنىڭ ئىقىلابىمىز باشتا

[1] ئاپتور ئەسىرىدە «ئۇيغۇرىستان» ئاتالغۇسىنى ئىشلەتكەن بولۇپ، ئاپتور ئىشلەتكەن بۇ ئاتالغۇ ژۇرنىلىمىزدا ئۆز پېتى قوللىنىلدى.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ejrgburkitap.com

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن باشلاندى»؛ «بۇ قوزغىلىڭىمىز ئىنسانىي مۇئامىلىدىن مەھرۇم بولغان خەلقىمىزنىڭ سىياسىي ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىلغان قوزغىلىڭى ئىدى.»(8)

1944-يىلى ئاپرىلدا قۇرۇلغان ئۇيغۇر سىياسىي تەشكىلاتى «ئازادلىق تەشكىلاتى» مۇستەقىللىق ئۈچۈن قوزغالغان ھەربىكەتكە رەھبەرلىك قىلدى. شىمالدىكى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئاممىۋى قوراللىق قوزغىلىڭى ۋە ئۇنىڭ ئېرىشكەن غالىبىيىتى نەتىجىسىدە «ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ رەھبەرلىكى تەرىپىدىن 1944-يىلى 12-نويابىردا مۇستەقىل دۆلەت — شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنىپ، ئۇنىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەتەننىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن تۈتقان سىياسىتى، سىياسىي خىتابنامىسى ۋە ئادالەتلىك قانۇنلىرى مىللىي ئارمىيەگە كەڭ خەلق ئاممىسىنى جەلپ قىلدى، ئۇنى ناھايىتى جەڭگىۋار ۋە قابىلىيەتلىك قىلدى. بۇ بولسا گومىنداڭ خىتاي ئارمىيەسىگە بىر نەچچە قېتىم قاقشاتقۇچ زەربە بېرىشكە ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى. 1945-يىلى ئۆكتەبىرغىچە بىر مىليون ئادەمدىن ئارتۇق ئاھالىسى بار 300 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا يېقىن زېمىن، يەنى ئۈچ ۋىلايەت تولۇق ئازاد قىلىندى. ئازادلىق كۈرىشىنىڭ ھەربىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى — ئۇيغۇر مىللىي بۈرژۇئازىيەسى، زىيالىيلار، دىنىي زاتلار ھەمدە ئىلغار دېھقانلار بىلەن چارۋىچىلار بولدى. ئۇلار تۈركىي مۇڭغۇل مىللەتلىرىنىڭ: ئۇيغۇر، قىرغىز، قازاق، ئۆزبېكلەرنىڭ، مۇڭغۇل، تاتار ۋە ئۇيغۇرىستانىنىڭ باشقا خەلقلىرىنىڭ بارلىق سىنىپلىرى، تەبىقىلىرى بىلەن قاتلاملىرىغا ۋەكىللىك قىلدى. 1949-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى دېموكراتىك ئۇيغۇر رېسپۇبلىكىسى سۈپىتىدە تەرەققىي قىلدى. ئۇ پۈتۈن ئۇيغۇرىستان ئاھالىسىنىڭ يۈكسەك مۇھەببىتىگە ۋە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان ئىدى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي مىللىي ئىدىيەسى — مۇستەقىللىق، جۇمھۇرىيەت خەلقلىرىنىڭ باراۋەرلىكى، دېموكراتىيە، دىنىي ئەركىنلىك ۋە دوستلۇق بولغان ئىدى. شۇ دەۋردە مىللىي مۇستەقىللىق ئىدىيىسى مىللىتىمىزنىڭ ئاڭ-سېزىمىدە مەۋجۇت بولۇپ، ئۇ سىرتتىن كېلىپ قالغان ئەمەس. ئومۇمەن، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى 1949-يىلى كۈزىنىڭ بېشىدا ئۈچ ۋىلايەتتىن باشقا ئۇيغۇرىستانىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۆزىنىڭ تەسىر دائىرىسىگە كىرگۈزگەن، دېموكراتىك سىستېمىلىرى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان بولسىمۇ، سايىلىنىدىغان ھاكىمىيەت ئورگانلىرىغا ئىگە ئىدى. ئىنسان ھوقۇقلىرىغا قەتئىي رىئايە قىلىدىغان، بارلىق مىللەت پۇراقلىرىنىڭ باراۋەرلىك قانۇنىي ئاساستا تەمىنلەنگەن، شۇنداقلا، دىنىي ئەركىنلىك كاپالەتلەنگەن، ئەركىن بازار ئىقتىسادى ۋە مىللىي مەدەنىيەت تۇراقلىق تەرەققىي قىلىۋاتقان، رېسپۇبلىكىلىق باشقۇرۇش شەكلىدە تىكلىنىۋاتقان دۆلەت بولغان ئىدى. شۇنىسىز، ئۇ ئۆز مۇستەقىللىقىنى قوراللىق يول بىلەن قوغداشقا قادىر بولۇپلا قالماي، بەلكىم دۈشمەن ھۇجۇم قىلغاندا پۈتۈن ۋەتەن دائىرىسىدە قۇدرەتلىك مىللىي ئازادلىق كۈرىشىگە ئاتلىنىشقا ھەمدە ئۇيغۇرىستانىنى ئۆزۈل-كېسىل ئازاد قىلىشقا قادىر ئىدى. ئەمدى، ئاخىرقى ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ پاجىئەلىك تارىخىنى تەتقىق قىلايلى.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.egem.org
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

2. ستالىن ۋە ماۋنىڭ مەخپىي تىل بېرىكتۈرۈشى ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى غۇلجىغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەم خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ تېرورلۇق ـ جاسۇسلۇق خىزمەت خادىملىرىنىڭ كېلىشى

ماۋ زېدۇڭ 1949 ـ يىلىنىڭ بېشىدا، يەنى ئەمەلىيەتتە خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى خىتايدا ھاكىمىيەت ئۈستىگە كەلگەندە، ئۇيغۇرىستان مەسلىسىگە كۆڭۈل بۆلۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. شۇ كەمگىچە خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىرىنىڭ ئەخمەتجان قاسىمى ئەپەندىم باشچىلىقىدىكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى بولمىغان ئىدى. ماۋ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مەسلىسىنى پەقەت سوۋېت سوتسىيالىستىك رېسپۇبلىكىلار ئىتتىپاقىنىڭ لېدېرى ستالىن بىلەن كېلىشىش، ھەمكارلىشىش ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى، يەنى ئۇيغۇرىستاننى ئىشغال قىلىشقا ئىمكان پەيدا بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن. لېكىن، ئوببېكتىپ سەۋەبلەر تۈپەيلى، بۇ ھەربىي ـ سىياسىي ھەرىكەتنى بىر ـ ئىككى يىلدىن كېيىن ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بولىدۇ دەپ پىلانلىغان. ئەمما ستالىن 1948 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ۋە 1949 ـ يىلىنىڭ بېشىدا رازۋېدكا ۋە دىپلومات ئورگانلىرى، ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى باش كونسۇلى ۋە غۇلجىدىكى كونسۇلى ھەم ئۇيغۇرىستانىدىكى مەخپىي جاسۇسلىرى تەرىپىدىن ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ ئىلى تەۋەسىدە بىر گۇرۇپپا ھەربىي مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ پەيدا بولغانلىقى ۋە ئۈرۈمچىدىكى ئا ق ش كونسۇلىنىڭ سابىق شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى، يېڭىباشتىن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ چوڭ قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنى تەشكىللىگەن ئوسمان ئىسلام بىلەن ئالاقە باغلىغانلىقى ھەمدە ئۇنىڭغا ماددىي ياردەم بېرىشنى باشلىغانلىقى توغرىسىدا دوكلات تاپشۇرۇپ ئالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، شۇ ۋاقىتتا، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇش دەۋرىدە فاشىزم كۈچلىرىگە قارشى ئىتتىپاقداش بولغان ئا ق ش بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرى كەسكىنلىشىپ، بىر ـ بىرى بىلەن جىددىي رىقابەتلىشىش ھەتتا دۈشمەنلىشىش ھالىتىگە بېرىپ قالغان ئىدى. پۈتكۈل دۇنيا بۇ ئىككى چوڭ دۆلەتنىڭ تەرەپدارلىرىغا بۆلۈنۈپ، ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىمۇ قارشى لاگېرغا، يەنى كاپىتالىستىك ۋە سوتسىيالىستىك سىستېمىلارغا بۆلۈنۈشكە باشلىغان ئىدى. شۇڭا، ئۇيغۇرىستاندا ئا ق ش نىڭ تەسىرىدىكى مۇستەقىل دۆلەتنىڭ پەيدا بولۇشىدىن قاتتىق چۆچۈگەن ستالىن، بۇ ۋەقەنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، شۇنداقلا 400 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالىسى بار خىتايدا رەسمىي سىياسىي سەھنىگە چىقىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىرى بىلەن دوستلۇقنى ۋە ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ماۋزېدۇڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئۇيغۇر زېمىنىگە بېسىپ كىرىشىگە ياردەم بېرىشنى توغرا كۆردۇ. ئەسلى ستالىن 1945 ـ يىلى ماي، ئىيۇن ۋە ئىيۇل ئايلىرىدا، تەكرار ـ تەكرار سىرتقى كۆرۈنۈشتە يالتا يىغىنىغا (سوۋېت ئىتتىپاقى، ئا ق ش ۋە ئەنگلىيە ئىشتىراكىدا، 1945 ـ يىل 4 ـ 11 ـ فېۋرال كۈنلىرى) ئاساسلىنىپ، مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى، يەنى ئۆزى خىتاي بىلەن بولغان مۇرەككەپ مۇناسىۋەتلەردە كوزىرلىق قارتا قىلىپ ئويىنغان

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.egem.org
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دۆلەتنى، گومىنداڭ خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغانلىقىنى رەسمىي جاڭ كەيشى ھۆكۈمىتىنىڭ مەسئۇللىرىغا ۋە ئۇنىڭ ھامىيچىسى ئا ق ش ۋەكىللىرىگە بىلدۈرگەن ئىدى. لېكىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1945 ـ 1946 ـ يىللىرى بەرگەن ناھايىتى كۆپ ھەربىي تېخنىكا ۋە قورال ـ ياراق ھەمدە ماددىي ۋە تەشكىلىي ياردىمى بىلەن قۇدرەت تاپقان ماۋ زېدۇڭنىڭ قىزىل ئارمىيەسى گومىنداڭ خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئارمىيەسى ئۈستىدىن يېتەرلىك غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، سىتالىن ئۆزىنىڭ ئۇيغۇرىستانغا مۇناسىۋەتلىك ئىلگىرىكى قارارىدىن ۋاز كېچىپ، ئۈزۈل ـ كېسىل ماۋ تەرەپكە ئۆتكەن ئىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ستالىننىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، 1949 ـ يىلى 29 ـ يانۋار كۈنى بېيجىڭغا ستالىننىڭ ئەڭ ئىشەنچىلىك ئادىمى، سوۋېت سوتسىيالىستىك رېسپۇبلىكىلار ئىتتىپاقى ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ مۇئاۋىنى، تاشقى سودا مىنىستىرى ئاناستاس مىكويان ماۋ بىلەن مەزكۇر مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن ئۇچۇپ كېلىدۇ. 30 ـ يانۋاردىن 2 ـ فېۋرال كۈنلىرى داۋامىدا بېيجىڭ شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى ماۋنىڭ قارارگاھىدا، ئۇنىڭ بىلەن ئاناستاس مىكويان قەتئىي مەخپىي ھالدا كەلگۈسىدە ئىككى كوممۇنىستىك دۆلەت ئارىسىدا يۈز بېرىدىغان ئىستراتېگىيىلىك مۇناسىۋەتلەر توغرۇلۇق، شۇ جۈملىدىن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مەسىلىسىنى قانداق قىلىپ كوممۇنىستلارنىڭ ئەنئەنىۋىي ئۇسۇللىرى بىلەن بىر تەرەپ قىلىش، ئۇنى سىياسىي سەھنىدىن يوق قىلىش توغرۇلۇق سۆھبەت ئۆتكۈزگەن. مۇشۇ مۇناپىقلىق ھەم تىل بىرىكتۈرۈشنىڭ نەتىجىسىدە ئەخمەتجان قاسىمىلارنىڭ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەقدىرىنى بىر تەرەپ قىلىش، 1949 ـ يىلىنىڭ فېۋرال ئېيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ستالىن ۋە ماۋنىڭ مەخپىي تېررورلۇق خىزمەت ئورگانلىرىنىڭ ۋە ھەربىيلەرنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى. قوشۇمچە، سوۋېت ئىتتىپاقى ماۋنىڭ قىزىل ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرىستاننى ئىشغال قىلىش جەريانىدا كېرەك بولىدىغان ھەربىي ترانسپورت ئاۋىئاتسىيىسىنى ۋە برونىۋېكلارنى بېرىدىغانلىقىمۇ كېلىشىلدى. كېيىنرەك، موسكوۋادا مەزكۇر گېئوسىياسىي تەرەققىياتىنىڭ قارشىلىرى بولدىمۇ، يا خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسىنىڭ بۇلاڭچى ئارمىيەسىنى ھەربىي يۈرۈشكە تەشكىللەش قىيىن بولدىمۇ ياكى باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىمۇ، ئەيتاۋۇر، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە قارشى 1949 ـ يىلى 14 ـ ئاۋغۇستقىچە خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى تەرىپىدىن ھېچ بىر سىياسىي ئىغۋا، تەھدىت كەلمىدى. تاقەتسىزلەنگەن خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ داھىيسى ھىيلىگەر ماۋ، ئالتە ئايدىن كېيىن، ئىيۇل ئېيىدا موسكوۋاغا، مەزكۇر مەسىلىنى يەنە بىر قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن پىششىقلاش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئىككى ئالىي لاۋازىمى بىلەن مۇئاۋىنى لىيۇ شاۋچىنى بىر توپ ۋەكىللەر، شۇ جۈملىدىن، خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى ئەزاسى دېڭ لىچۈن بىلەن مەخپىي ئەۋەتىدۇ. موسكوۋادا لىيۇ شاۋچى بىۋاسىتە ستالىن ۋە باشقا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى بىلەن سۆھبەتتە بولىدۇ. مەزكۇر مۇزاكىرىلەر جەريانىدا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مەسىلىسى ئوتتۇرىغا يېڭى باشتىن قويۇلىدۇ. نەتىجىدە ئىككى تەرەپ: خىتايدا يېڭى كوممۇنىستىك تۈزۈمىنى رەسمىي ئېلان قىلىش ۋەزىيىتى دائىرىسىدە، ئۇيغۇرىستاننى ماۋ ئارمىيەسى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىش مەسىلىسىدە ئورتاق پىكىرگە كېلىدۇ. يەنى خىتاي تەرەپ، خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى 1949 ـ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يىلى خىتايدا رەسمىي يېڭى سىياسىي تۈزۈمنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن ئۇيغۇرستاننى ئىشغال قىلىنغانلىقىنى ۋە مىللىي مەسىلىلەر «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە» شەكلىدە ھەل قىلىنىنغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

كېلىشىمگە بىنائەن، سوۋېت ئىتتىپاقى دۇنيا مىقياسىدا سوۋېت ئىتتىپاقى رەھبەرلىرىنىڭ ئۆكتىچىلىرىگە قارشى تېرورلۇق ھەرىكەتنى يۈرگۈزۈۋاتقان ن ك ۋ د - م گ ب (ئىچكى ئىشلار خەلق كومىسسارىياتى، دۆلەت بىخەتەرلىك مىنىستىرلىكى، 1950 - يىللاردىن كېيىن - دۆلەت بىخەتەرلىك كومىتېتى) نىڭ باش باشقارمىسىنىڭ بىر گۇرۇپپا ئوفىتسېرلىرىنى غۇلجىغا ئەۋەتىش بەلگىلىنىدۇ. خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى لېدېرى ماۋ مەزكۇر كېلىشىمگە بىنائەن موسكۋادىن غۇلجىغا رازۋېدچىك - دىپلوماتنى، يەنى ماۋنىڭ سىياسىي - ھەربىي جاسۇسى، خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى مەركىزىي كومېتېتىنىڭ ئەزاسى دېڭ لىچۈن باشلىق ئۈچ كىشىنى (باشقا ئۇنىڭ يارەمچىسى ۋە رادىست) ئەۋەتىدۇ. لېكىن، موسكوۋادا مەزكۇر خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن غۇلجىغا ئەۋەتىلىدىغان جاسۇس گۇرۇپپىلار توغرۇلۇق ئالغان مەخپىي قارارنى، ئۇنىڭغا بىۋاستە مۇناسىۋەتلى بار شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىكى بىلەن ئۇرتاقلىشىش مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلمايدۇ. پەقەت موسكۋا تەرەپ ئۆزىنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلى بىلەن ئالىي دەرىجىلىك دۆلەت بىخەتەرلىك مىنىستىرلىكى - ك گ ب خادىمىنى خەۋەردار قىلىدۇ. دېڭ لىچۈن باشچىلىقىدىكى گۇرۇپپا مەخسۇس رادىئو - تېلېگراف تېخنىكىلىرى بىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن دىپلومات - رازۋېدچىك، غۇلجىدىكى مۇئاۋىن كونسۇل، سوۋېت ئىتتىپاقى مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ ئاخبارات كومىتېتىنىڭ پولكوۋنىكى، ۋ.ئا.بورىسوۋ (ھەقىقىي ئىسىم فامىلىسى ئىگنات ستېپانكو) باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئادەملەر موسكۋادىن ئالمۇتا ئارقىلىق 1949 - يىلى 14 - ئاۋغۇستتا غۇلجىغا ئۇچۇپ كېلىدۇ. ئايرودرومدا دېڭ لىچۈن ۋە موسكۋا ۋەكىللىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى يېڭى كونسۇلى نىكولاي پېتروۋىچ ئارىستوۋ بىر توپ كىشىلەر بىلەن قارشى ئالىدۇ. مەزكۇر پاكىتنى، شۇ ۋاقىتتا غۇلجىدا سادىر بولغان سىياسىي جەريانلارنىڭ كۆپلىگەن ئىشتىراكچىلىرى تەرىپىدىن تەكرار - تەكرار شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيەسىنى خاتىرىلەش تەنتەنىلىك يىغىنلىرىدا تەكىتلىگەنلىرىنى كۆپ ئاڭلىدىم. ئارىستوۋ دېڭ لىچۈننى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىكىگە تونۇشتۇرىدۇ. 17 - ئاۋغۇست كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بولغان سۆھبەتتە (ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ تەرجىمانلىق قىلغان) دېڭ لىچۈن ئۆزىنى خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى ئالاقىچىسى سالاھىيىتى بىلەن ئۇيغۇرستانغا كەلگەنلىكىنى ھەم ئاساسىي مەقسىتى غۇلجا شەھىرىدىكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىكى بىلەن موسكۋادىكى خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شتابى ئوتتۇرىسىدا رادىئو - تېلېگراف ئالاقىسىنى ئۈيۇشتۇرۇش زۆرۈرىيىتى بىلەن كەلگەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مەركىزىدە، ئىككى ئاي ئۆتمەستىلا تاجاۋۇزچىلىق بىلەن ئۇيغۇرستانغا بېسىپ كىرىدىغان خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى ئارمىيەسىنىڭ «دېڭ لىچۈن رادىئو - تېلېگراف ئىستانسىسى» قۇرۇلىدۇ. يەنى خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسىنىڭ مەخسۇس رازۋېدكىچى مەركىزى رەسمىي ئىشقا چۈشىدۇ. بۇ «ئالاقە» ئورنىتىشنى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.egem.org
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئۇيۇشتۇرغۇچى ئۆزىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسىنى ـ جاسۇسلۇقنى ئۇتۇقلۇق ئورۇندايدۇ. ئۇنىڭ كېلىشىنىڭ ئىككىنچى مەقسىتى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئارمىيەسىنىڭ جەڭگىۋارلىقى ۋە سان تەركىبى توغرۇلۇق، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي ـ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالى توغرۇلۇق مەلۇمات يىغىشتىن ئىبارەت بولغان. دېگەن لىچۈن، موسكۋا تەرەپ كېيىنرەك تولۇقى بىلەن خىتاي كوممۇنىستلىرىغا سېتىۋەتكەن سوۋېت ئىتتىپاقى مەخپىي جاسۇسلىرىنىڭ خىزمىتىدىنلا ئەمەس، بەلكى يەنە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئارمىيە رەھبەرلىكىنىڭ ساددىلىقىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلانىدى. مەسىلەن، ئۇچ ھەپتىنىڭ ئىچىدە غۇلجا ھۆكۈمىتىنىڭ قارمىقىدىكى مىللىي ئارمىيە توغرۇلۇق تەپسىلىي مەخپىي مەلۇماتلارنى ماۋغا دوكلات قىلدى. شۇنداقلا، خىتاي كوممۇنىستلىك پارتىيەسىگە بۇ يەردىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ـ مەدەنىي ۋە دىنىي ئەھۋاللار توغرۇلۇق تەپسىلىي ئۇچۇرلارنى يەتكۈزدى. خىتايدا ماۋ ۋە خىتاي كوممۇنىستلىك پارتىيەسىگە مۇناسىۋەتلىك يېزىلغان تارىخىي ماتېرىياللاردا بۇ ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك پاكىتلار بار.

3. ماۋ زېدۇڭ ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى جاسۇسلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرىنى غۇلجىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەسىگە چىقىرىۋېلىش ئۈچۈن ئىشلەتكەن سىياسىي نەيرەڭلىرى

1949 ـ يىلى 18 ـ ئاۋغۇست كۈنى خىتاينىڭ سىياسىي سۈيقەستلەر ماھىرى ماۋ زېدۇڭ دېگەن لىچۈننىڭ تېلېگراف ئىستانسىسى ئارقىلىق ئەخمەتجان قاسىمغا رەسمىي تېلېگرامما يوللايدۇ. ئەسلى 17 ـ ئاۋغۇستتا دېگەن ئەخمەت ئەپەندى بىلەن ئۈچرىشىپ، ئۇنىڭغا خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى نامىدىن ئاغزاكى، پات ئارىدا بېيپىڭدا (بېيجىڭدا) ئېچىلىدىغان يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا تەكلىپ قىلىدۇ. ئەخمەت ئەپەندىنىڭ دېگەن لىچۈندىن بۇۋاستە ماۋ ئىمزا قويغان رەسمىي تەكلىپىنى تەلەپ قىلىشى بىلەن دېگەن كوممۇنىست پارتىيەسى مەركىزىدىن يېڭى ھۆججەت تەلەپ قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەتىسى كەلگەن يېڭى تېلېگراممىدا ماۋ زېدۇڭ «يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنى» تەييارلىق كومېتېتىنىڭ مۇدىرى سۈپىتىدە ئەخمەتجان قاسىمنى سىنتەبىر ئېيىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا بېيپىڭدا سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئېچىلىدىغانلىقىنى ۋە بۇ سورۇننىڭ ۋەزىپىسى يېڭى كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتىنى تەشكىللەش ۋە ۋاقىتلىق ئاساسىي قانۇن تۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلايدىغان يېڭى دۆلەتنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىنى قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت بولىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ، ھەمدە ئۇنى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى ئۈيۇشتۇرۇۋاتقان بۇ ئالىي سورۇنغا رەسمىي تەكلىپ قىلىدۇ. ماۋ زېدۇڭ مەكتۇبىدا: «...سىزلەرنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بارغان كۈرىشىڭلار پۈتۈن خىتاي خەلقىنىڭ دېموكراتىيە ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ... شىنجاڭنىڭ پۈتۈنلەي ئازاد بولۇشىغا ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى. سىزلەرنىڭ كۈرىشىڭلار پات ئارىدا ئەڭ ئاخىرقى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ. بىز سىزلەرنىڭ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئۆز ۆەكىلىگلار سۈپىتىدە بەش كىشىنىڭ مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىشقا ئەۋەتىشىگلارنى چىن قەلبىمىزدىن قارشى ئالىمىز. ئەگەر قوشۇلساگلار 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا بېيپىڭغا يېتىپ كېلىشىگلارنى سورايمىز.»(9) مەكتۇپتا ماۋ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرىگە غەرىزىنى، يەنە ئىككى كوممۇنىستىك دۆلەتنىڭ ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈشى بىلەن تەييارلىنىۋاتقان سىياسىي سۈيقەستىنى يوشۇرۇشقا تىرىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئۆز مەكتۇبىدا ئەگەر ئىلى تەرەپ (شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىكى) سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىشنى لازىم تاپسا، ئۇ بەش ئادەم تەركىبىدىكى ۋەكىللەرنىڭ تەكلىپ قىلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئېچىلىش ۋاقتى 21 ـ سىنتەبىرگە بەلگىلەنگەن ئىدى. ئەمەلىيەتتە، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى دۆلەت ئۆمىكى يېجىڭغا نېمە ئۈچۈن 19 كۈن ئىلگىرى كېلىشى لازىم ئىدى؟ مانا مۇشۇ پاكىت، ئىككى دۆلەتنىڭ ھۆكۈمران كوممۇنىست پارتىيەسىنىڭ مەخپىي ئورگانلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىكىگە نىسبەتەن ئۇيۇشتۇرۇۋاتقان سۈيقەستلىك پىلانىدىن دېرەك بېرىدۇ. چۈنكى ئەخمەتجان ئەپەندى باشلىق ۋەكىللەرنى گېئوسىياسىي سەھنىدىن يوق قىلغاندىن كېيىن، يېڭى، ئۆزى تاللىغان ۋەكىللەرنى بۇ گېئوسىياسىي ئويۇنغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئەنە شۇ 19 كۈن كېرەك بولاتتى. شۇنداقلا، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرى بېيجىڭغا ئالدىنئالا بارغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇلار سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئومۇمىي يىغىنىنىڭ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىدىغان «ئومۇمىي پروگراممىسى»نىڭ لايىھەسى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇنىڭدىكى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيەگە مۇناسىۋەتلىك ماددىلىرىغا قەتئىي قارشى چىقاتتى. تەبىئىكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەۋجۇت مۇستەقىللىقىنى ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلاتتى، ھەتتا يىغىندىن ۋاز كېچىپ غۇلجىغا قايتىپ كېتەتتى.

خىتاي خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى خىتاي خەلقىنىڭ ۋە بېسىۋېلىنغان زېمىنىدىكى خەلقنىڭ ۋاكالەتلىك ئالىي ئورگىنى سۈپىتىدە بولىدىغانلىقى نىيەت قىلىنغان ئىدى. شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، ماۋ زېدۇڭ شۇ دەۋرىدىكى خەلقئارا ۋەزىيەتنى نەزەرگە ئېلىپ، دېموكراتىيە چۈمپەردىسىنى كىيىپ، خىتاي خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنى ئەڭ دېموكراتىك ئورگان سۈپىتىدە، ئۇنىڭدا خىتاينىڭ ئالىي ھاكىمىيەت ئورگانلىرى سايلىنىدىغانلىقى، ئاساسىي قانۇن ۋە قانۇنلار قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى ۋە شۇ جۈملىدىن مىللىي سۈبيېكتلارنىڭ ۋاھاكازالارنىڭ سىياسىي دەرىجىلىرى، يەنى ئىگىلىك سىياسىي ھوقۇقلىرى دېموكراتىك يول بىلەن ئۆزۈل ـ كېسىل قانۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقىنى كەڭ دائىرىدە جار سالدى. شۇنداقلا، شاھىتلارنىڭ تەكتلىشچە، غۇلجىدىكى موسكوۋانىڭ دىپلوماتلىرى ۋە باشقا ۋەكىللىرى 1945 ـ يىلى سىنتەبىردىن باشلاپ دائىم خىتاي كومپارتىيەسى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوۋېت ئۇلگىسى بويىچە مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ كەلگەن. ئەمما تەكلىپنامىدە ئۇيغۇرىستاننىڭ تەقدىرى ھەققىدە ئېنىق گەپ بولمىغان. شۇڭلاشقا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرى خىتاي كوممۇنىستلىرىمۇ پۈتكۈل ئىتتىپاق كوممۇنىستىك پارتىيە ئۇستازلىرىغا ئوخشاش ئۇيغۇرىستاندا مىللەتنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش،

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.egem.org
www.uyghurkitap.com

ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشقىچە بولغان پرىنسىپ بويىچە مىللىي مەسىلە ھەل بولامدۇ ـ يوقمۇ؟ دەپ، ھەم ئۈمىدلەنگەن، ھەم تەشۋىشلەنگەن.

مەزكۇر تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ پىشقەدەم ئىشتىراكچىلىرىنىڭ گۇۋاھلىق قىلىشىچە، ئەخمەت ئەپەندى ماۋنىڭ خېتىنى ئالغاندىن كېيىن ئىككى كۈندە بېيجىڭغا بېرىش ياكى بارماسلىق توغرۇلۇق ئېنىق قارارغا كېلەلمىگەن. چۈنكى يا ماۋ زېدۇڭ يا باشقا خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى رەھبەرلىرى غۇلجا ھۆكۈمىتىگە يېڭى دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى ئاتالمىش «خىتاي خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئومۇمىي پروگراممىسى»نىڭ لايىھەسىنىمۇ يوللىمىغان ئىدى. شۇڭا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرى ئارىسىدا:«خىتاي كوممۇنىست پارتىيەسى مىللىي مەسىلىنى سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستلىرىنىڭ ئۈلگىسى بىلەن رېئاللىقنى ھېسابقا ئېلىپ ھەل قىلامدۇ ـ يوقمۇ؟» دېگەن تالاش ـ تارتىشلارنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بۇ ماۋزۇدا كۆپ ئىزدەنگەن شائىر، جامائەت ئەربابى ۋە تەتقىقاتچى سابىت ئابدراخماننىڭ تەكىتلىشىچە، ئەخمەت ئەپەندى شۇ كۈنلىرى ماۋغا دېڭ لىچۈن ئارقىلىق، ستالىنغا كونسۇلنىڭ مۇئاۋىنى، ئەمەلىيەتتە باس كونسۇلدىن ئۈستۈن ئىمتىيازغا ئىگە بورىسوۋ ئارقىلىق مەكتۇپلارنى يوللىغان. ماۋغا يوللىغان مەكتۇپتا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى لىدېرى «مىللەتنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش پىرىنسىپىنى ھۆرمەت قىلىشنى ۋە مەۋجۇت رېئاللىقنى ئېتىراپ قىلىش»نى تەلەپ قىلغان بولسا، ستالىنغا يازغان خېتىدە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى سۈپىتىدە بولۇش»نى تەكلىپ قىلغان.(10)

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

* نەقىل مەنبەلىرى ئۈچۈن ئەسەرنىڭ ئەسلى نۇسخىسىغا مۇراجىئەت قىلىڭ

مەنبە: «ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي تارىخى»، قەھرىمان غوجامبەردى

ئۇيغۇرلار ژۇرنىلى تەھرىراتى تەييارلىدى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى